

ЯРЕМЕНКО С. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАНИСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Розробляючи Загальну декларацію прав людини, делегати відмічали: «Немає необхідності проголошувати свободу тих сфер внутрішнього світу, яким не надається зовнішнє вираження», так як «внутрішнє» знаходиться поза зоною будь-якого доступу (HammerL. TheInternationalHumanRighttoFreedomofConscience. 2001, с.34). Дійсно, ставлення до психічних процесів як абсолютних за своєю сутністю, ідея про те, що не існує засобів, що могли б контролювати феномени психічної реальності людини, що не мають зовнішнього, матеріального вираження, була характерною для учених-правовиків 70 років тому та залишається домінуючою точкою зору на сьогодні. В результаті сприйняття автономної зони психічного як недосяжної та принципово недоторканої відсутні практично будь-які правові інструменти регулювання даної сфери: правові системи містять розроблені та деталізовані правила правомірної поведінки стосовно тіла людини, визначені виключення, прийнятні ризики та збитки, що підлягають відшкодуванню; водночас, законодавче регулювання, як і теоретичні положення на тему правомірної поведінки із психікою практично відсутні як у вітчизняному законодавстві, так і за кордоном. Традиційною є точка розу, що настільки тонкі аспекти функціонування психіки людини не можуть бути належним об'єктом правового захисту.

Справді, донедавна втручання у автономне функціонування психічного апарату людини було неможливим. Однак сучасний рівень розвитку високих технологій у даній сфері, зокрема, сучасні розробки у сфері нейронауки та психології маніпуляцій вказують на те, «невразливість» людського розуму до сторонніх впливів більше не є незаперечною у XXI столітті. Так, дедалі більшу увагу науковців привертає використання прихованих маніпуляцій у телевізійній рекламі та флеш-анімаціях, що поширюються через засоби масової інформації, включаючи Інтернет. Високий рівень суспільної небезпеки несе, зокрема, використання подібних прийомів для просування політичних кандидатів у передвиборчих кампаніях. Дослідження показують, що використання маніпулятивних прийомів у флеш-анімації дійсно може впливати на суб'єктивну оцінку конкретного кандидата (див., наприклад, WeinbergerJ., WestenD. RATS, WeShouldHaveUsedClinton: SubliminalPriminginPoliticalCampaigns // PoliticalPsychology. 2008, с. 650). Також, одним із негативних наслідків функціонування деструктивних сект є всеохоплюючий негативний вплив на психічне здоров'я та особистість жертв подібних організацій,

(т.зв. ефект «промивання мізків»). При цьому склад злочину, передбаченого ст. 190 КК України, не в повній мірі відображає суспільну небезпеку функціонування сект, охоплюючи лише майнову сторону збитків. Шкода, що наноситься такому нематеріальному феномену, як особистість людини, ігнорується. Але найбільший інтерес учених викликають речовини та психостимулятори, що прямо впливають на психіку людини. Зокрема, окремі категорії речовин здатні стимулюючи апетит (використовуються ресторанами для підвищення прибутковості), підвищувати продуктивність та концентрацію (можуть, наприклад, таємно додаватись працівникам у напої), знижувати рівень тривоги та страху та впливати на загальну здатність об'єктивно оцінювати ситуацію. Використання подібних речовин дає можливість втілення нових схем шахрайства, а притягнення до кримінальної відповідальності у таких випадках практично неможливе. Даний список можна продовжити.

Технології управління поведінкою людини все в дедалі більшій мірі стають товаром, і на сьогодні активно розвивається мультимільйонна галузь із єдиною чіткою метою: вивчення механізмів прийняття людиною рішень та засобів впливу на них. Відкриття у даній сфері застосовуються до реальних людей, модифікуючи їх бажання, змінюючи поведінку, схиляючи їх вступати у різного роду взаємодії (Crimes Against Minds: On Mental Manipulations, Harmsanda Human Rightto Mental Self-Determination. J. Bublitz, R. Merkel // CriminalLawandPhilosophy. 2013, с. 3). При цьому, як зазначає Н. А. Савінова, умисні впливи на свідомість людини, групи, населення, у залежності від характеру, мети та біологічних особливостей об'єкту впливу, можуть завдати навіть більш значної шкоди, ніж злочини, спрямовані на пошкодження матеріальних предметів, адже руйнування свідомості населення або деструктивний вплив на неї може призвести до некерованих наслідків, включаючи агресію, вбивства, самогубства, деградацію (Савінова Н. А. Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: теоретичні та практичні аспекти. 2012, с.259).

Вочевидь, охорона нематеріальних цінностей за допомогою правових інструментів натикається на цілий ряд труднощів; особливо це стосується феноменів, що належать до психічної реальності. Однак, на нашу думку, сфера психічного, зокрема, право на психічне самовизначення не розглядалась у подібному розрізі лише з огляду на те, що донедавна були неможливі прямі втручання в цю сферу, і, відповідно, не було необхідності в її правовому захисті. Те чи інше явище дійсності визнається законодавцями існуючим і стає предметом правового аналізу, коли воно входить в поле людського сприйняття, і, таким чином, в коло людських інтересів. Інтенсивні дослідження впливу на свідомість людини та процесу прийняття людиною рішень, що проводяться в нейролабораторіях на сьогодні, показують, що сфера психічного більше не є «езотеричною» матерією і заслуговує на реальну увагу

законодавців. У епоху нейронауки правового захисту потребує власне психічна недоторканість людини, яку пропонуємо визначити як природний перебіг психічних процесів індивіда та відсутність сублімінального (тобто такого, що лежить нижче порога свідомого сприйняття) впливу на інтелектуальну, емоційну та вольову сфери з ціллю схилити особу до виконання певних дій. Крім того, на нашу думку, прийоми сублімінального впливу на психіку, при яких людина не усвідомлює факт несанкціонованого впливу, а отже, не має жодної чинити супротив подібному впливу, посягають на природне право людини на психічне самовизначення, і подібні дії містять таку ознаку злочину, як суспільна небезпечність, а отже, повинні регулюватись кримінально-правовими засобами впливу.